

БЕЗДРАБКО В.В.

П.ОТЛЕ І КЕРУВАННЯ ДО АДМІНІСТРУВАННЯ: ІДЕЇ ТА ВЕКТОРИ РОЗГОРТАННЯ

Розглядається зміст ідей бельгійського вченого П.Отле у сфері керування документальними процесами. Пропонується модернізований варіант їх осмислення на тлі документологічної дискусії у сучасному документознавстві.

Особливий корпус дискурсу у сучасних науках документально-комунікаційного циклу утворився завдяки творчості бельгійського соціолога, юриста, бібліографа П.Отле (1868-1944). Апелюючи до наукової спадщини відомого вченого, багато дослідників охоче заносять його до рангу основоположників документальної науки (документації), бібліології, документології, документознавства, інформатики та інших дисциплін. Безперечно, сучасні термінологічні дискусії щодо змісту названих понять ускладнюють однозначність твердження і розрізнення їх тлумачень, утім, якщо існують подібні припущення, значить варто шукати безпосередні й опосередковані чинники таких висновків. Та найпоширенішою є думка про заснування ним документальної науки.

До великої і значущої праці П.Отле *“Трактат про документацію”*¹ (1934) сучасні документознавці звертаються доволі часто². Особливо ті з них, хто обстоює першість дослідника в історії документознавства, пов’язуючи з його ім’ям становлення науки³. Проте маловідомою залишається інша робота бельгійського вченого, перше видання якої у російськомовному перекладі вийшло 1924 р. - *“Руководство к администрированию”* (*“Керування до адміністрування”*, Москва) (далі - *“Керування”*)⁴. Зазначимо, що мовою оригіналу ця праця мала назву *“De la Documentation”* (*“Документація”*, Париж, 1913). Утім, її докладне вивчення дасть змогу по-новому оцінити внесок дослідника у розвиток наук про документ.

Відчутну трансформацію назва твору одержала завдяки прискіпливому і вдумливому перекладачу франкомовної книги, відомому російському бібліотекознавцю І.Ф.Попову. У *“Передмові”* до другого видання⁵ *“Керування”* І.Ф.Попов повідав цікаву історію про особисту зустріч із П.Отле, що відбулася в Брюсселі у 1925 р. З-поміж інших тем дослідники торкнулись особливостей російськомовного перекладу зазначеної праці. Як свідчить І.Ф.Попов, його співрозмовник не лише прихильно, але й схвально відгукнувся про ініціативу вільного трактування назви книги, яка, на обопільну думку, більше відповідає її змістові.

Того ж року в Бельгії вийшло чергове перевидання отлевої праці уже під видозміненою назвою - *“Manuel de l'administration”* (*“Керування з адміністрування”*), засвідчивши, таким чином, близькість сприймання змісту видання автором та його шанувальниками. Незважаючи на мовні особливості, різні позиції бачення праці (автор - перекладач), творчий досвід

Бездрабко Валентина Василівна - кандидат історичних наук, доцент, докторант Київського національного університету ім.Тараса Шевченка.

інтерпретації наукових ідей, дослідники чітко визначили смислові межі та призначення книги - "... у даному тематичному відрізкові передбачити всі можливі проблеми і доступно окреслити їх можливу практичну, а інколи й теоретичну постановку"⁶. І хоча І.Ф. Попов справедливо визнає емпірично-прикладний характер роботи П.Отле, утім завважує на перспективі її широкого використання для далекоглядних теоретичних висновків⁷.

Важливе значення для розуміння ідей П.Отле мають термінологічні зауваги вченого. Слідуючи усталеним і розповсюдженим у англомовній та франкомовній традиціях термінології, дослідник тлумачить основні поняття - "документ" і "документація". Досить чітко і однозначно окреслюється зміст документа, яким називається, на думку П.Отле, "усе те, що слугує реєстрації, передачі і зберіганню спогадів про будь-який предмет, чи для того, щоб представити цей предмет у вигляді додатному для дослідження"⁸. Згідно з цим визначенням, до ряду документів потрапляють книги, часописи, газети, листи (загалом, уся кореспонденція); доповіді, замітки, письмові начерки; карти, плани, статистичні матеріали, синоптичні таблиці, фотографії, малюнки, діаграми⁹. Якщо цей перелік видів документів П.Отле називає вузьким тлумаченням змісту родового поняття, то його розширення дозволило назвати такими "проби, зразки, моделі предметів у натуральну величину і в зменшеному вигляді"¹⁰.

Отже, П.Отле вбачав два значення документа - *розширене* (будь-який матеріальний об'єкт, який використовується для передавання інформації в суспільстві) і більш *вужче*, орієнтоване на будь-який запис інформації. Так само два значення науковець виокремлював і в понятті "документація". Перше з них стосувалося сукупності дій, які мають за мету виготовлення чи систематизацію документів, інше, більш звичне для нас, - сукупність самих документів¹¹. Цілком зрозуміло, що, вивчаючи документи у сфері управління, П.Отле зосереджує увагу на "адміністративній документації", яка проголошується основним продуктом діяльності установи, оскільки згідно з призначенням документи відбивають зміст її функціонування.

Управлінська документація, на думку вченого, відрізняється від іншої особливим стилем викладу інформації. Вдаючись до роздумів про мовні особливості адміністративної документації, науковець дає розлогу характеристику вимогам до тексту, а саме - "... *достойні, ясні, точні, стислі вислови, мовою, вільною від двозначності і зайвих прикрас*" і далі - "*потрібно уникати вживання довгих, беззмістовних фраз, зайвих епітетів, зловживання відстороненими словами, логічної непослідовності, неясного мотивування, відсутності висновків, неточності образів і зловживання ними ... надзвичайної вишуканості і багатослів'я, ... а також надмірної лаконічності*"¹².

Подібні зауваження не втратили актуальності й донині, залишаючись темою численних обговорень у межах лінгвістичних основ документознавства та документної лінгвістики.

Окрім відчутних бібліотекознавчо-бібліографічних, книгознавчих запозичень для розвитку ідей документації, П.Отле активно послуговувався розробками "формулярного аналізу" дипломатики, про що засвідчив розділ монографії, присвячений мовним формулам і формулярам - спеціальним збіркам мовних зворотів, класифікованих залежно від виду документів і

частин тексту. Розгляд перспектив застосування формулярного аналізу призвів до з'ясування практичної необхідності уніфікації, стандартизації процесів документування та документообігу.

У першому випадку міркування дослідника узалежнюються від системного сприйняття документа, що означало визнання доцільності уніфікації матеріального носія інформації та змісту документа, а в другому - важливості стандартизації усіх процесів роботи з документами у межах установи і держави¹³. Таким чином, з-поміж інших теоретичних питань адміністративної документації порушувалося ще одне - уніфікації та стандартизації усіх видів роботи з документами, а посилення при цьому на новітні галузеві розробки у руслі тейлоризму засвідчують інтерес до студій із керування документаційними процесами.

У ставленні до документа як об'єкта реальної дійсності чітко прочитується системний підхід. Відгукуючись про це, дослідник розрізняє матеріальну складову документа або його форму (матеріал, розмір (формат), зовнішній вигляд) та *“відсторонену сторону документа чи його зміст”*¹⁴. Таким чином, П.Отле виявляє себе прихильником системного комплексного сприйняття документа та провадження його вивчення. Найефективнішим методом дослідження сукупності документів учений називає класифікацію, яку вважає *“фундаментом документації, “червоною ниткою”, що має проходити крізь всю документну організацію”*¹⁵. Багаторічні студії з класифікації документів узагальнюються дослідником за декількома напрямками. Передусім, важливе місце займають загальні теоретичні судження щодо класифікації.

Такими є роздуми про вимоги, що пред'являються до класифікації документів, яка, на думку П.Отле, повинна бути системною, вичерпною, достатньо деталізованою, комбінаторною, точною, мнемотичною та *“існувати у вигляді таблиці чи малюнка, супроводжуваними абетковим покажчиком”*¹⁶.

Розробляючи це питання, науковець приходить до висновку про важливість правильного визначення класифікаційних критеріїв, їх залежність від специфіки документів і мети провадження диференціації, підпорядковану практичній діяльності установи. Основою для поділу документів на класи П.Отле запропонував такі ознаки: функціональне призначення, зміст, форма, напрями руху документів, ступінь їх поширення, коло виконавців¹⁷. Пошуки найприйнятнішого варіанту класифікації для адміністративної документації у межах установи, конгломерату установ, окремої галузі науки чи сфери діяльності суспільства, *“всесвітньої єдиної документальної класифікації”* передбачувано завершується популярною серед фахівців у першій половині ХХ ст. пропозицією застосування *десятькової класифікації*.

Цікавими виявилися спостереження П.Отле щодо *“життя документа”* або *“життєвого циклу документа”* - відомої теорії архівістики та документації першої половини ХХ ст., активно розроблюваної французькими та німецькими дослідниками. Високо поцінована сучасниками П.Отле, теорія документа здобула лаконічну й досить точну інтерпретацію науковця, згідно з якою його *“життєвий цикл”* складається із декількох етапів. Не схвалюючи захоплення довгими цитатами, дозволимо собі це, оскільки більш промовисто складно передати бачення автором *“Керування”* змісту концепції

“життєвого циклу документа”. Отже, “документ, створений на місці [в установі] чи той, що надійшов ззовні, з моменту своєї появи одержує назву, вступає у певну сім’ю чи клас, входить у досьє, вилучається із нього для того, щоб повернутися, циркулює, передається, зустрічається з собі подібними, одним словом, живе більш-менш активним життям. Потім він старіє, перестає притягувати до себе увагу і все рідше і рідше виступає на сцену. Нарешті, після більш-менш тривалого і більш-менш корисного перебування, він гине в тих аутодафе, необхідність яких викликана нагромадженням сукупності нових документів, що з’явилися пізніше від нього, пізніших, актуальніших, корисніших, претендуючи на те місце, яке він займає в класифікаційних шухлядах і, котрим ці нові документи, у свою чергу, повинні будуть поступитися іншим. Кожній фазі життя документа відповідає особливого виду операції: складання, реєстрація і розподіл, каталогізація, аналіз і витримка, передача на місце і зберігання, довідки і використання, прийомка, передача і знищення. Всі ці операції з документами, приведені у взаємодію і стандартизовані; вони пов’язані між собою, як ланки одного ланцюга, в нормальному процесі роботи; вони змінюються залежно від цілей, умов і досягають великої чи меншої повноти досконалості залежно від стану адміністративних організацій”¹⁸.

Безперечно, нагромадження при описі усіх можливих операцій, процедур із документами хоча й створює ілюзію всеохоплення, утім є досить неструнким за логікою внутрішньої будови, що відбувається через одночасний розгляд процесів організації роботи з документами на рівні установи та між установами. Утім, прагнення продемонструвати цикл життя документа - від моменту його створення і до передавання в архів чи знищення - як єдине ціле і довести необхідність його вивчення у межах однієї науки - “всезагальної документації” - наводить на думку про наявність у роздумах П.Отле протокоментологічних ідей.

Окремий розділ монографії присвячено архівному періоду життя документів у “поточних архівах і архівах завершених справ”¹⁹. Посилаючись на законодавчі акти Франції, Австрії, Німеччини, Італії, Іспанії, Радянського Союзу, тематичні праці, науковець робить висновок про подібність організації архівів і бібліотек, існування “між ними ... суттєвих відмінностей”, які вимагають врахування специфіки умов творення того чи іншого документа при організації його перебування у складі архіву²⁰. Зауваження про потреби вести “поточні архіви установ таким чином, щоби після передачі документів в кінцеві архіви вимагались мінімальні заходи для їх каталогізації і класифікації”²¹ яскраво свідчить про усвідомлення залежності документальних процесів в установі й архівах.

Паралельно до цього автор розглядає питання утилізації документів як одну із ланок “життєвого циклу документів”. Надважливими умовами раціональної експертизи наукової і суспільної цінності документів, на думку П.Отле, є відповідна нормативно-правова база та наявність висококваліфікованих фахівців²².

Пильне прочитання монографії відкриває ще один надзвичайно важливий аспект для розуміння ученим документації, яку він сприймає не як механічне поєднання документів, а як “документальний організм”²³. До того ж, документи нерозривно пов’язані з середовищем їх створення та

функціонування, тобто установою управлінського призначення. Постулюючи положення про те, що “документація кожної адміністративної одиниці складає єдине ціле, ... документний²⁴ організм”²⁵, дослідник виокремлює сутнісні його риси. Такими є органічна єдність сукупності документів і централізація їх руху у межах установи та децентралізація “пересування” на рівні структурного підрозділу. Згідно з “життєвим циклом документа” основними ланками функціонування “документального організму” проголошувалися реєстрація, каталогізація та облік документів, їх внутрішній і зовнішній рух, зберігання в архіві²⁶.

Ефективним засобом поліпшення діяльності “документального організму” проголошується механізація документальних процесів²⁷. Складно заперечувати раціональність доведених П.Отле переваг застосування техніки: економія часу та зростання швидкості виконання операцій, більша міра уніфікованості організації тексту й викладу інформації, форми матеріального носія, скорочення кількості працівників, задіяних у сфері документування та документообігу. Так само докладно було розглянуто питання адресного застосування організаційної техніки, що забезпечила б друкарські, аудіозаписуючі, реєстраційні, облікові, розмножувальні, сортувальні та інш. операції, вимоги до приміщення, робочого місця працівника канцелярії. Це підтвердило ставлення П.Отле до сфери створення та функціонування документів як єдиного “організму”, що потребує для продуктивної дієздатності певних умов²⁸.

Студіюючи роль документів у сфері управління, учений наполягає на їх поліфункціональності. Розробляючи це питання, до функцій управлінської документації П.Отле зараховує: 1) віддзеркалення організації та діяльності установи, її структурних підрозділів, 2) підтримка зв'язку між керуючими і керованими та 3) збереження і розповсюдження інформації. Таким чином, дослідник вказує на основні функції документа: інформаційну, комунікаційну, збереження та передачі інформації в просторі і часі.

Крім зазначених вище авторського і колективного досвіду тлумачень поняття “документація”, у монографії П.Отле, як і в інших працях дослідника, поняття має вживання і у значенні *галузі знань*. Такий висновок опосередковано можна зробити із суджень дослідника про т.зв. “загальну документацію”, складовими якої П.Отле називає бібліографію, бібліотекознавство, архівознавство, музеєзнавство та адміністративну документацію²⁹. Перші чотири дисципліни представленого ряду складаються з галузей знань, які вивчають різні види документів, сфери їх створення та функціонування. У такому контексті висновок дуже очевидний і напрошується сам. Ймовірно, адміністративна документація так само належить до галузей знань, що вивчають документ. Хоча пряме визначення адміністративної документації як науки у П.Отле відсутнє, проте нескладні логічні операції, що спираються на уривчасті судження про її зміст, дозволяють інтерпретувати розуміння науковцем змісту поняття. Так от, адміністративна документація розглядається як наука, здатна розробити форми і системи розвитку систематичної реєстрації наукових даних у сфері управління, “спосіб реєстрації координованої сукупності фактів”³⁰. Отлеве пояснення змісту адміністративної документації наводить на думку про прикладний характер дисципліни, головне призначення якої - організувати, упорядкувати документи.

Успішний розвиток документації, на думку вченого, повинні підтримувати бібліотеки, спеціалізовані інституції, періодичні видання та міжнародні організації. З-поміж інших особливе поцінування знайшли бюро документації, існування яких пройшло успішну апробацію на початку ХХ ст. Схвально ставлячись до цієї форми роботи, було запропоновано співіснування різних за обсягом функціональних обов'язків і повноважень бюро із загальної інформації та бюро адміністративної інформації, що ще раз доводить розмежування П.Отле різних видів документації у руслі найширшого та вужчого значення документа. Всесвітня бібліографічна картотека, міжнародні бібліотека, енциклопедичний архів, центр для довідок і копіювання, обміну та видачі **книг і документів** (виділено нами - В.Б.) у користування, комісія за участю представників усіх галузей знань для напрацювання правил і вказівок щодо "*документних методів*"³¹, видання таблиць міжнародної класифікації - ці та інші сміливі, а часом ейфорійні проекти дослідника так само мали сприяти функціонуванню документації³².

Досить докладно П.Отле зупинився на з'ясуванні середовища функціонування управлінської документації - сфері управління. Під цим кутом зору і розглядається адміністративна документація як "*належність діяльності адміністрації*"³³. Найважливішим дослідницьким завданням для П.Отле слугує з'ясування ролі документа в управлінні. Розглядаючи це питання, дослідник порушує термінологічний аспект проблеми. Відтак перші сторінки монографії присвячено визначенню змісту загальних понять адміністративної діяльності, призначенню та корисності управлінської документації, загальної схеми їх організації, "*життю документа*" як циклу функціонування інформації.

Учасниками управлінського процесу дослідник назвав *установу і персонал*, які покликані виконувати адміністративні, технічні, комерційні, фінансові, облікові операції, а також дії з охорони безпеки. Відповідно до цього дослідник виокремлює системи документації³⁴. І хоча до цього переліку можна пред'явити обґрунтовані претензії щодо правомірності саме такого поділу та його повноти, проте він має важливу пізнавальну цінність, зміст якої полягає у прагненні систематизувати усю сукупність документів, що циркулюють у сфері управління залежно від предметно-тематичної ознаки та діяльнісного спрямування.

Провідником практичної реалізації процесів, пов'язаних із життям "*документального організму*", як зазначалося вище, проголошувався персонал. Треба сказати, що питання кадрової політики знаходить досить виразне висвітлення в аналізованій монографії П.Отле. Окремо розглядаються вимоги до кадрового складу, задіяного у сфері роботи з документами, необхідність розроблення нормативно-методичного забезпечення (у т.ч. і стандартизація) діяльності, зміст контролюючих їх дій³⁵.

Розмірковуючи про основні функції управління, П.Отле такими називає організаційну, розпорядчу, виконавську, координаційну, прогностичну та функцію контролю, якій зцементовують взаємодію учасників адміністративних процесів³⁶. У судженнях П.Отле чітко простежується вплив ідей А.Файоля, Е.Сольвея, Л.Марена та інших відомих представників французької і бельгійської шкіл "*адміністративної доктрини*", головний концепт яких полягає в

науковому підході до організації управлінської праці. Відтак науково-методичні розробки Центру адміністративних досліджень (Франція), Інституту публічної адміністрації (Велика Британія), Інституту державних досліджень (США), інших популярних інституцій першої половини ХХ ст. були високо поціновані щодо актуалізації новітніх галузевих студій.

Таким чином, наслідуючи надбання різних наук - архівознавства, бібліотекознавства, бібліографії, дипломатики, П.Отле запропонував т.зв. “документаційний” підхід до вивчення управлінських документів у межах їх життєвого циклу. Допускаючи множинність тлумачення поняття “документація”, дослідник виводить ще одне визначення, призначене для означення спеціальної галузі знань, яка займається вивченням документів, сфери їх створення і функціонування. У документації виокремлюються ширший і вузьчий аспекти значення документа, а отже й об’єктів дослідження. Це означає визнання існування двох відгалужень документації - загального, що спеціалізується на студіюванні усіх видів документів і вузького, орієнтованого на адміністративну документацію. Позитивним моментом стало усвідомлення першочерговості для соціальної інституціоналізації дисципліни розширення мережі науково-дослідних установ.

Системний підхід до вивчення документа спонукав науковця порушити одночасно питання, пов’язані з інформаційною та матеріальною складовими, зосереджуючись на їх безпосередньому зв’язку з одними з найскладніших теоретичних проблем - класифікації, уніфікації та стандартизації документів. Прийняття теорії “життєвого циклу” дозволило розширити межі розгляду документа та комплексно підійти до його студіювання в ув’язці із документально-комунікаційною сферою діяльності суспільства.

Безперечно, залишаючись цікавим історіографічним фактом для спеціалістів різних галузей знань у загальному потоці історичного пізнання розвитку наук документально-комунікаційного циклу, наукова спадщина П.Отле стала важливою частиною еволюції документаційної науки. Відтак, завжди поза часом є актуальною, такою що не втратила значення, а, значить, потребує додаткового студіювання.

¹Отле П. Трактат о документации // Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики. - М.: ФАИР-ПРЕСС, Пашков дом, 2004. - С.187-309.

²Бездрабко В.В. П.Отле та документаційна наука ХХ ст. // Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. - Запоріжжя, 2008. - №21. - С.65-73; Рейворд Бойд У. Поль Отле - пионер информатики // Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики. - С.17-46; Швецова-Водка Г.Н. Определение документа в документационно-информационной науке. - Ленинград, 1991. - 44 с. та інш.

³Документознавство: робоча програма для студентів спеціальності 7.020105 “Документознавство та інформаційна діяльність” / Укл. М.С. Слободяник. - К.: ДАКККіМ, 2003. - С.7; Кушнарченко Н.Н. Документоведение: учебник. - К.: Знання, 2000. - С.21 та інш.

⁴Отле П. Руководство к администрированию. - М.: Изд-во НК РКИ СРСР, 1924. - 85 с.

⁵Перше видання вийшло у 1924 р. Див.: Мейльман В. [Рецензія]. Поль Отле. Руководство к администрированию // Вопросы организации и управления. - 1925. - №1. - С.355-357.

⁶Отле П. Руководство к администрированию. Второе изд. - М.-Л.: Техника управления, 1931. - С.3-4.

⁷Там же. - С.4.

⁸Там же.

⁹Там же.

¹⁰Там же.

¹¹Там же.

¹²Там же. - С.37-38.

¹³Там же. - С.48-55.

¹⁴Там же. - С.36.

¹⁵Там же. - С.40.

¹⁶Там же. - С.41.

¹⁷Там же. - С.36-37.

¹⁸Там же. - С.19-20.

¹⁹Там же. - С.68-72.

²⁰Там же. - С.69.

²¹Там же. - С.70.

²²Там же. - С.71.

²³У російськомовному перекладі праці П.Отле відсутнє уніфіковане термінологічне вживання поняття “документальний організм”. Відтак маємо приклади синонімічного користування поняттями “документальний організм” і “документний організм”.

²⁴У російськомовному перекладі “Керування до адміністрування” П.Отле зустрічаємо синонімічне вживання термінів-словосполучень “документальний організм” і “документний організм”.

²⁵Отле П. Руководство к администрированию. Второе изд. - С.25.

²⁶Там же. - С.26-27, 31-36.

²⁷Там же. - С.60-64.

²⁸Там же. - С.62-64.

²⁹Там же. - С.19.

³⁰Там же.

³¹Під “документним методом” П.Отле розуміє основоположний принцип дослідження.

³²Отле П. Руководство к администрированию. Второе изд. - С.78-80.

³³Там же. - С.11.

³⁴Там же. - С.15.

³⁵Там же. - С.27-31.

³⁶Там же. - С.15, 58-60.

Бездрабко В.В.

П.Отле и руководство к администрированию: идеи и векторы развертывания

Рассматривается содержание идей бельгийского ученого П.Отле в сфере руководства документационными процессами. Предлагается модернизированный вариант их осмысления на фоне документологической дискуссии в современном документоведении.

Bezdrabko V.V.

P.Otle and guide for administration: ideas and vectors of development

In the article the content of the Belgian scientist P.Otle ideas in the sphere of documentary management has been discovered. The modernized variant of their understanding has been suggested on the basis of documentological discussion in modern documentary science.

Отримано 17.07.2008